

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՍՊԱՍԵԼՈՎ ԱՆԵԼԻ ՆՕԹՐ-ԻՏԷԱԼԻ Բ. ՀԱՏՈՐԻՆ

«Արմեն շնորհակալութիւն յայտնեց անոնց ցուցաբերած խնամքին համար, եւ տխուր, վեճակամ, մտաւ կառքին մէջ, ու նստեցաւ կառավարին ետով...»

«Երբ կառքը շարժեցաւ, ետին կը մնար դառն անցեալ մը, որուն, Արմեն երբեք պիտի չուզէր վերադառնալ:»

Այսպէս կը վերջանայ 776 էջ պարունակող Ա. հատորը ԱՆԵԼԻ (ՏԲ. Կարօ Կարապետեան) ՆՕԹՐ-ԻՏԷԱԼ ԱՌԱՋԻՆ ՍԷՐ ինքնակենսագրական վէպին՝ հրատարակուած յետ մահու հեղինակին միակ զաւակ ՏԲ. Վիգէն Կարապետեանի նախաձեռնութեամբ, երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Տպարանէն, 2004ին:

Ի բաց առեալ խորհրդաւոր նկարը կողքին, ուր կ'երեւին ամառնային ազատ հագուածքով երիտասարդ այր ու կին դեռատի մանչուկի մը հետ Մասիսի ձիւնածածուկ զոյգ գագաթներուն եւ երկու նշանակալից կառոյցներու խորքի մը առջեւ կանգուն, գիրքը չունի որեւէ նկար: Բացակայ է Անելի նկարը, թերեւս այն նկատումով որ հայ ընթերցողներ ընտանի էին բանաստեղծական երկերու հեղինակ Անելին, անցնող կէս դարու միջոցին:

Պատկերազարդումի կարիք չունի Նօթր Իտէալը, որովհետեւ Անել այս գրքին մէջ ընթերցողը իր հետ ուղեկից կ'ընէ Պաղեստինէն դէպի ադմկալից Պէյրութ, ուր կ'երթայ մօրը հոգածու առաջնորդութեամբ - տասնեօթ տարեկան - յուսալով ընդունուիլ ֆրանսական կրթարան մը, բժիշկ դառնալու մտադրութեամբ: Գրքին նկարագրած անցուդարձերուն մեծ մասը կապուած է

Պէյրութին: Ընդհատումներ կամ դպրոցական արձակուրդներու պատճառաւ, երբ Արմեն առիթ կ'ունենայ վերադառնալու դէպի ընտանեկան տուն՝ երուսաղէմ, ուր Սուրբ Յարութեան տաճարէն եւ հայկական Սուրբ Յակոբայ վանքէն ոչ շատ հեռու կը բնակին ուսանող Արմենի կիլիկեցի հայրը, մայրը, մօրեկական մեծ մայրը եւ երեք քոյրերը: Վեղարաւոր մի քանի վանականներու հետ իր յանախակի խօսակցութեանց եւ զանոնք այլ եւ այլ դերերու մէջ տեսնելու պատեհութիւններով, Արմեն կը մտերմանայ անոնց մի քանիին հետ, աշխարհայեացքի նմանութեան ճամբով կամ խօսելակերպի ուշագրաւ ձեւով հարազատօրէն կապկելու իր տաղանդով:

Պէյրութէն, երուսաղէմի հին եւ նոր մասերէն եւ Սուրբ Քաղաքին հարաւն ու արեւելքը գտնուող հրապուրիչ կարգ մը վայրերէ անդին, Միջերկրականի արեւմտեան ծովեզերքներ ունեցող ֆրանսական մի քանի հողամաս, գաղթավայր, կը կազմեն գետինը այս վէպին: Ժամանակը 1940ական տարիներու սկիզբն է, երբ տակաւին համեմատաբար փոքրածաւալ է Բ. Համաշխարհային պատերազմը, եւ Արմեն՝ թեկնածուն, մօր հետ Պէյրութ հասնելուն, քաղաքը գիշերանց կը գտնէ լոյսով ողողուած:

Արմենի ուսումնական երկու տարեշրջանները Պէյրութի մէջ զանազան ձախորդութիւններով համեմուռաժ ժամանակաշրջան մըն են: Փինկ փօնկ խաղալու - վարժարանի շէնքէն ներս - նախաձեռնութեամբ, որ իրն է, Արմեն կը քալէ նոր ծլող սիրոյ մը ճամբով: Արմենի սիրոյն առարկան է Յրանսուհի

դպրոցակից մը՝ միակ զաւակը Պէյրութի մէջ պաշտօնավարող ֆրանսացի բարձրաստիճան սպայի մը եւ անոր ֆրանսացի կնոջ։ Շուտով կը հասնի ժամանակը երբ Հիթլերի նախաշարժակ բանակները կը գրաւեն Փարիզը, եւ գաղթավայրերու տէր կամ հոգատար Ֆրանսան Լիբանանի մէջ ինքզինքն կը գտնէ նոր կացութեան մը առջեւ... հաւատարիմ մնալ Վիշիի մէջ Գերմանիոյ կամֆով ընթացող Զօր. Փէթէնի կառավարութեան, թէ հետեւիլ Անգլիա ապաստանած Զօր. Շառլ Տը Կօլի «Ազատ Ֆրանսայ»ին։ Կը հասնի օրը, Արմէնի իր ծնողաց մօտ ամառնային արձակուրդին, երբ իր սիրած աղջիկը՝ Լենա - որմէ հագիւ համբոյր մը քաղած էր Պէյրութի մէջ - ծնողքին հետ կը մեկնի նաւով Պէյրութէն դէպի հարաւային Ֆրանսա եւ հոնկէ դէպի Ալժերեա՝ Ափրիկէ։

Դիրքը կենսունակ է խօսակցութիւններով, ծայրէ ի ծայր։ Արմէնին խօսակից են ոչ միայն անմիջական ընտանիքի անդամները - ամենափոքր քոյրը յաճախ կը խառնէ «փիւս» իր մանկունակ որակումներուն մէջ - այլ նաեւ վեղարաւորներ որոնց մէջէն ամենէն մտերիմն ու վստահելի Արմէն կը գտնէ սակաւախօս Հայր Շնորհիք։ Պէյրութի իր խօսակիցները տարեկից հայ ուսանողներէ գատ կարգ մը տեղացի հայ տիպարներ են՝ իրեն բնակարան, սնունդ, դեղ եւ այլն մատակարարող, ինչպէս նաեւ զինք փորձութեան առաջնորդող, տարիքով զինք գերազանցող հայ օրիորդ մը։ Կառավարական եւ ակադեմական պաշտօնեաներու խօսակցութեանց կ'աւելնայ մտերմութիւնը երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանէն շրջանաւարտ Արամին, որ ճգնաժամային պահու մը Պէյրութի մէջ օրերով կը խնամէ արկածահար Արմէնը եւ այլ կերպերով կը

ջանայ օգտակար լինիլ անոր։

Արմէնի խօսակցութիւններուն մաս կը հանդիսանան իր մենախօսութիւնները։ Ընթերցողը, որ կը հետեւի այս մենախօսութիւններուն, կ'առնէ այն տպաւորութիւնը թէ Արմէն խոստովանութիւն կ'ընէ։ Որո՞ւ։ Թէ՛ Աստուծոյ եւ թէ՛ ինքն իրեն։ Այս է յատկանիշը անկեղծ գրողին։ Ըմբոստացումը իր բարեպաշտ մօր պահանջած բարոյական սեղմումներուն դէմ, կասկած Աստուծոյ գոյութեան մասին, անվստահութիւն, երկչոտութիւն։ Կայ սակայն իր մտքին մէջ զինք ապագային համար ներշնչող դէմք մը... 1941ի ամառէն ետք այլեւս Պէյրութէն հեռացած Լենային, որու Հիւսիսային Ափրիկէէն իրեն ուղղուած նամակները կը յայտնեն զարմանալի լրջութիւնը եւ լաւատեսութիւնը Արմէնի տարեկից եւ անոր նշանած Ֆրանսուիիին։

Արմէնի նախասիրած որոշ զրօսանքներու՝ տանիք բարձրանալ եւ հոն նեմել, որոշ ճաշերու՝ հում քէֆթէ ի միջի այլոց, կը պարունակեն որոշ բաներ եւ քերականական ձեւեր։ Օրինակ՝ նստիչ բային անցեալ կատարեալ եզակի գ. դէմքը նստեցաւ է գրքի սկիզբէն մինչեւ վերջին էջը, փոխանակ նստաւի։ Խաղալ բային՝ նոյն պարագային, գրած է խօսակցական խաղցաւ, փոխանակ խաղացի։ Կը նախընտրէ ռամկական Կնիկ ձեւը փոխանակ կիւն-ի։ Բարեբախտաբար չունի մէկ երկու սերունդով զինք կանխող Յակոբ Պարոնեանի, Դրիգոր Զօհրապի կամ Զապէլ Եսայեանի թրքաբանութիւնները։ Կէտադրութեան կանոնները կը յարգէ աւելի լաւ քան ինչ որ պատահած է Ծերենցիկ, յետ մահու Ամերիկայի մէջ տպուած իր Թորոս Լեւոնի վէպին մէջ։

Անել իր հայերէնը զարգացուցած է երուսաղէմի մէջ ստացած կրթութեամբ,

1930-ական թուականներուն, երբ Երուսաղէմի հայ ուսուցիչներուն մէջ չկար որեւէ ոռուսահայ կամ կովկասահայ: Մարդ կը գարմանայ երբ Նօթր Էտէալի ընթերցումի ընթացքին կը հանդիպի սեռական-տրական հոլով ունեցող սեռի խնդիրներու, որոնք պէտք էր գրուած ըլլային հայցական հոլով: Կու տամ լոկ երեք օրինակ շատերէն, հարցնելով թէ արդեօք գրաբարէն խորշելով է որ ոռուսերէն հոտող հոլովը նախընտրած է Անել:

1. էջ 2. «Խեղդելը կու գար այս մարդը, որուն ամէն կիրակի կը տեսնէր եկեղեցիին մէջ»: Արշակ Զօպանեան, Թլկատինցի պիտի գրէին զոր փոխանակ որուն:

2. էջ 398. «Բայց ո՞վ կ'ըսէ թէ սիրած է անոր». չըսելու համար գայն:

3. էջ 710. «Արմէն հօրը ներկայութենէն չէր նեղուեր. գիտեր թէ

ան միակն էր ընտանիքին մէջ, որ կը հասկնար իրեն»: (Վերջին բառը պէտք էր ըլլար գին):

Գրաբարէն խորշող Անելը չէ վարանած Պէյրութի ծովեզերքի մերձակայ *Grotte des Pigeons*ը հայերէն թարգմանել գրաբար ձեւով՝ Աղաւնեաց ժայռ, մի քանի վանկ պակսեցնելով Աղաւնիներու աշխարհաբար ձեւէն:

Վերոյիշեալ դիտողութիւններով հանդերձ, կարդացի Նօթր Իտէալը յափշտակութեամբ, անձանձրոյթ: Եթէ Անել ողջ մնացած ըլլար, իւրայատուկ հիւմըրով պիտի տար իր բացատրութիւնը: Բաժնեկից լինելով Արմէնի կասկածներուն, ցաւերուն, խորհրդածութեանց, դատումներուն եւ յոյսերուն: Բ. հատորի երեւումին սպասելով կ'ըսեմ. «Երուսաղէմի հոգը թեթեւ լինի վրադ անմահ Տօթոր Կարօ»:

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ